

УДК 340.12

Цимбалюк М. М., д.ю.н., професор, академік
Академії наук вищої освіти України

Інтеграційні тенденції України щодо запровадження європейських стандартів державотворення

У статті досліджується інтеграційний напрям України щодо реалізації нею європейських стандартів державотворення. Зосереджено увагу на тому, що формування в Україні інтеграційних тенденцій, які прямо чи опосередковано стосуються уніфікації механізмів запровадження європейських стандартів державотворення, охоплює широкий спектр державно-правового, соціально-економічного та культурно-освітнянського вимірів.

Ключові слова: держава, суспільство, державотворення, європейські стандарти, інтеграція, імплементація.

В статье исследуется интеграционное направление Украины по реализации ею европейских стандартов развития государства. Сосредоточено внимание на том, что формирование в Украине интеграционных тенденций, которые имеют прямое или косвенное отношение к унификации механизмов внедрения европейских стандартов развития государства, охватывает широкий спектр государственно-правового, социально-экономического и культурно-образовательного измерений.

Ключевые слова: государство, общество, европейские стандарты, интеграция, имплементация.

The article investigates the integration of Ukraine in the direction of its implementation of the European standards of the state. Focused attention on the fact that the formation of Ukrainian integration trends that are directly or indirectly related to the unification of the mechanisms of implementation of the European standards of the state, covers a wide range of state-legal, socio-economic, cultural and educational dimensions.

Key words: state, society, European standards, integration, implementation.

Постановка проблеми. Інтеграційні тенденції, які певною мірою стосуються уніфікації механізмів запровадження європейських стандартів державотворення, не можна розглядати окремо від того суспільно-історичного та ментального підґрунтя, яке слугує основою для формування українського етносу. В іншому разі дослідник ризикує потрапити у пастку неповного, навіть викривленого розуміння цих процесів, не розуміючи суті причин виникнення. Окрім того, може виникнути ситуація, за якої, попри те, що ці причини і будуть зазначені, однак значущість кожної із них у сукупності впливу на інтеграційні тенденції не буде правильно встановлена. Представники різних світоглядних шкіл і вчень завжди впливали на формування загальнонаціональної свідомості, яка з часом стала потужним об'єднувальним фактором. Відтак важлива засада, що впливає на історичний поступ народу, — сукупність ідей як стержневий фактор у формуванні національної свідомості. Отже, ці ідеї здебільшого формуються внаслідок впливу певних історико-соціальних і культурно-світоглядних чинників. Фактично, з такого погляду, національна свідомість і, відповідно, ті ідеї, які її формують, є похідними від зовнішніх причин.

Стан дослідження. Означену проблему певною мірою вивчали представники різних галузей науки, як-от філософії, політології, соціології, правознавство, теорія та історія права, філософія права та ін. Відповідно теоретичну основу статті утворюють праці дослідників різних галузей науки. Серед них: І.В. Артьомов, В.А. Бачинін, О.М. Ващук, Ф.Г. Ващук, Д.В. Вітер, О. С. Власюк, Л. Грінфелд, Б.В. Бондаренко, Н.І. Панов, Н.М. Пархоменко, Д. Пламенац, О.Д. Святоцький, Е.Д. Сміт, Л.Д. Чекаленко, В.Ю. Шевченко та ін. Водночас тематика інтеграційного напрямку України щодо

європейського виміру державотворення малодосліджена.

Мета статті — дослідити інтеграційні тенденції України щодо запровадження європейських стандартів державотворення.

Виклад основного матеріалу. Філософська дилема стосовно визначення первинності — буття чи свідомість — досі актуальна. Що є джерелом: буття для свідомості чи свідомість для буття. Складність цієї проблеми полягає у тому, що за антагоністичного протиставлення цих категорій неможливо дати екзистенційно правильну відповідь. Для цього, на нашу думку, необхідно змінити точки координат, сягаючи за межі вказаного антагоністичного зіставлення. Йдеться насамперед про діалектичний метод, який дає змогу не очікувати істинності тієї чи іншої відповіді, а передбачати реальність діалектичного та динамічного вимірів у цій дилемі. Складно заперечити важливість фактора впливу буття на формування свідомості, адже є чимало прикладів того, як зовнішні умови існування певного народу виробили специфічні риси, характерні для нього. Проте є й історичні приклади функціонування націй, коли певні ідеї, сприйняті її представниками, становили рушійну силу, яка призводила до масштабних змін у суспільстві та державі. Історичне минуле державотворення переповнене прикладами вчинків людей, які, підтримуючи певну ідею, не тільки не зважали на свій добробут, а й жертвували життям заради її реалізації. Саме у цій перспективі стає зрозумілим те, що і буття, і свідомість — тісно взаємопов'язані. У певний період існування буття і свідомість перемінюються рівнем впливу. Попри те, вплив обох — постійний у суспільній екзистенції кожної нації.

Окрім того, необхідно зазначити про ще один феномен, який засвідчує наявність в Україні інтегративних процесів, а саме — значення мови для етнічної ідентифікації. Це явище виражає відносне роз'єднання між смыслом спілкування та етнічною ідентифікацією людини, відображаючи складність і багатовимірність етнічно-національного виміру буття. Цей вимір як вагомий чинник інтеграційних тенденцій кожної держави вимагає детального осмислення, оскільки символізує націоналізм.

Серед значної кількості дослідницьких підходів до з'ясування сутності націоналізму вирізняється трактування цього феномена Д. Пламенцом. Розділивши націоналізм на Західний і Східний, дослідник вдало пояснив значення одного з них (Західного), використовуючи досвід Німеччини та Італії. Коли італійці та німці «вперше стали затятими націоналістами», то мали для цього відповідне підґрунтя — «мови, пристосовані до практичних та інтелектуальних потреб свідомо прогресивної цивілізації, до якої належали; мали університети й школи, які передавали вміння, високо поціновані тією цивілізацією. У них були філософи, вчені, художники й поети європейської (або, як вони часто висловлювались, «світової ваги»). Вони володіли юридичними, медичними й іншими професіями на високому фаховому рівні ... були відносно краще забезпечені якостями і вміннями, які цінували й перед якими схилились здебільшого всі західні народи» [3, с. 488].

Рівняючись на своїх сусідів, англійців і французів, у цих націй не було значної потреби у трансформації свого життєвого простору задля рівняння його на ефективніші типи культур. Саме цей критерій, порівняної самодостатності та розвиненості, і характерний для західного типу націоналізму. Якщо ж ретельно проаналізувати східний націоналізм, то найперше вирізняється те, що його представники не мали такого важливого фундаменту, як представники західного націоналізму. Вони були вимушені змінювати значно більше, ніж це було б за існування західного типу націоналізму. Такий націоналізм був характерний для тих народів, які внаслідок поширення західних ідей та практик постали перед проблемою культурного переоснащення і трансфор-

мування: «у своїх зусиллях утвердити себе як рівних на теренах не їхнього витвору цивілізації, вони мусили ... вибудувати себе заново, створювати власні національні ідентичності ... було усвідомлення того, що вміння, ідеї та звичаї, набуті від їхніх предків, є неадекватними з огляду на необхідність піднятися до рівня більш передових народів, згідно зі стандартами цивілізації, до якої вони долучались» [3, с. 488–489]. Тобто, з нашого погляду, намагання трансформувати різноманітні виміри національного життєвого простору задля його наближення до зразків більш розвинених цивілізацій не є явищем винятково сучасним, у якому намагання України пристосувати виміри свого буття до європейських стандартів є частковим виявом цієї тенденції у конкретних географічно-часових координатах. З огляду на це, питання дослідження механізму трансформації є доцільним і невіддільним від цивілізаційно-прогресивної перспективи. Попри це, вивчення такого феномена недостатньо без його реалізації, глибокого усвідомлення його впливу на процеси цивілізаційного розвитку людства в загальному.

Окрім того, що стосується так званого східного типу націоналізму, який в основному належить країнам, які стараються наблизитися до більш розвинених країн, то існує порівняна небезпека неліберальності. Ця небезпека особливо актуальна, мабуть, для більшості країн-членів СРСР. Як слушно з цього приводу зазначив Д. Пламенац, «лідери, або правителі, які його обирають з метою створити націю чи її трансформувати, забезпечити вмінням, ідеями і цінностями, раніше їй не підвладними, виявляють нетерпимість до опозиції. Вони гадають, що їхня справа вкрай нагальна, і вони не потерплять обструкціоністської критики, вважаючи доведеним те, що вони самі мають вирішувати, коли саме вона є обструкціоністською» [3, с. 493]. Отже, такий тип правління з часом дедалі більше трансформуватиметься у відкритий тоталітаризм. Відтак виникне міжнародна ізоляція. На щастя, для України такий сценарій малоймовірний, зважаючи на демократичні традиції у національній українській свідомості, котрі посідають значуще місце у недопущенні тоталітарного сценарію розвитку України.

У суспільній свідомості, особливо це стосується молодого покоління вже незалежної держави, незважаючи навіть на те, що значна частина вважає російську мову рідною, все-таки виявляється значна тенденція того, щоб суб'єктивно сприймати себе українцем. Зрештою, це явище великою мірою пов'язане із сучасним розумінням національної ідентичності. З погляду Л. Грінфелда, «національна ідентичність в її суто сучасному розумінні є ідентичністю, яка полягає в належності до “народу”, найважливішою ознакою якого є те, що його визначають як “націю”. Кожен, хто належить до “народу”, за такої інтерпретації, поділяє його вищі, елітарні якості: це означає, зрештою, що стратифіковану національну популяцію розуміють як однорідну в своїй основі (*essentially homogeneous*), а розмежування на стани і класи вважають за щось поверхове» [1, с. 528].

Щобільше заглиблюватися у зміст націоналізму, то зрозуміліші неоднорідність і багатомірність цього поняття. Водночас означена багатоаспектність спонукатиме дослідників до певної класифікації цього явища. Логічно та наочно у такому контексті класифікував націоналізм Е. Д. Сміт: «націоналізм, мов хамелеон, прибирає барви навколишнього середовища. Це напрочуд пластичне і здатне до нескінченних варіацій поєднання переконань, почуттів і символів можна зрозуміти тільки в кожному конкретному випадку; націоналізм узагалі — це просто втеча ледачого історика від важкого завдання пояснити вплив тієї або тієї особної націоналістичної ідеї, того або того аргументу чи почуття в його вкрай специфічному контексті» [4, с. 495]. Відтак стає більш зрозумілим феномен сучасного українського націоналізму, який, зрештою, може стати потужним

інтеграційним фактором, що у майбутньому сприятиме повнішому та швидшому запровадженню європейських стандартів державотворення в українській перспективі.

Що стосується розуміння феномена інтеграції, то необхідно зазначити її двояку природу. З одного боку, інтеграція є процесом утворення певної єдності, а з іншого, — є станом, на який спрямований цей процес. У суспільно-політичному вимірі інтеграція є соціальним процесом утворення цілісності з окремо взятих частин, який характеризується визначенням необхідних меж влади та лояльності щодо нових учасників інтеграційного процесу. Важливе значення в інтеграційних тенденціях внутрішньодержавного виміру належить духовно-ідеологічному контексту. Складно у цьому розумінні не погодитись із дослідниками філософії інтеграції, які стверджують, що «наявність державницької ідеології засвідчує наявність у суспільстві певної моделі державотворення, що повинна бути основою політичного курсу розвитку держави і визначати вектор розвитку в глобалізованому суспільстві з урахуванням державних пріоритетів і національної специфіки, в іншому разі — відсутність ідеологічно визначеного курсу призводить до дезорганізації системи державотворення, роз'єднання суспільства в цілому і невизначеності стратегічного напрямку розвитку ... Ідеологія, будучи регулятивною моделлю, поєднуючи світоглядні уявлення й ціннісні ідеали, створює умови для культурного та інтелектуального розвитку особистості і нації» [6, с. 193–194].

Окрім ідеологічного чинника, як вкрай важливий для загальноінтеграційного розвитку України, є ще низка напрямів розвитку її інтеграційного процесу, що безпосередньо стосуються інтеграції у Європейське Співтовариство. На нашу думку, серед найважливіших вимірів у цій перспективі необхідно виокремити саме правовий вимір як своєрідну структуру, що здійснює конфігурацію практично всіх вимірів суспільного буття. У цій перспективі й стає зрозумілим значення, що надається виміру адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу. Ця адаптація невідворотно вимагає реформування національної правової системи відповідно до європейських стандартів, що охоплює широкую сферу впливу. Означене реформування має прямий стосунок до трудового, митного, приватного, фінансового, податкового законодавства, законодавства про природне середовище, технічних правил і стандартів, захисту прав споживачів тощо.

Загалом основна мета адаптації українського законодавства — досягнення стану гармонізації українських і загальноєвропейських правових норм. Як зауважує Н.М. Пархоменко, гармонізація — це процес цілеспрямованого зближення правових систем шляхом усунення суперечностей між ними та формування мінімальних правових стандартів через утвердження спільних правових принципів, що передбачає гармонізацію законодавства держав-членів та країн-нечленів із вимогами міжнародного права на підставі міжнародних договорів [2, с. 340]. Отже, гармонізація українського законодавства з міжнародним та європейським правом — складний процес, розтягнутий у часі та характеризується послідовністю, яка охоплює певні етапи, які, зокрема, були визначені Н.М. Пархоменко.

Відтак на першому етапі, з одного боку, здійснюється визначення критеріїв власне гармонізації у тих сферах інтеграційної взаємодії, які стосуються укладених договорів; з іншого боку, — визначаються галузі законодавства, які повинні зазнати процесу гармонізації. Також на цьому етапі перекладаються та опрацьовуються нормативно-правові акти, здійснюється матеріально-технічне забезпечення аналізу та опрацювання національних правових актів. На другому етапі здійснюється порівняльний аналіз

національних нормативно-правових актів, визначення ступеня їх відповідності стосовно укладених міжнародних договорів і внесення пропозицій стосовно їх гармонізації. Важливим критерієм у такому разі є врахування наслідків гармонізації стосовно національної правової системи. На третьому етапі триває затвердження тих нормативно-правових актів, які повинні зазнати гармонізації, здійснюється перелік міжнародних договорів, які повинні бути укладені з огляду на сприяння здійсненню гармонізації. На четвертому етапі реалізується розробка нових нормативно-правових актів і їх прийняття, триває процес унесення змін у чинне законодавство. Окреслений етап складний тому, що власне він охоплює подолання різних колізій, які виникають унаслідок гармонізаційного процесу між міжнародним і національним правом. Власне, гармонізовані нормативно-правові акти, — як зазначає дослідниця, — повинні «містити норми права, що відповідають положенням чинних міжнародних договорів; забезпечувати одноманітне розуміння та застосування правил, які встановлені всіма учасниками правовідносин і містяться в укладених міжнародних договорах; здійснювати юридичну дію, що за можливості виключає або мінімізує необхідність прийняття відомчих актів, а у випадках, коли така необхідність виникає, — передбачати можливість гармонізації підзаконних актів; містити реальні гарантії та механізми виконання правостановлюючих норм і положень правових актів суб'єктів гармонізації, а також заходи відповідальності протиправної та стимулює правої реальності; передбачати системність і внутрішній зв'язок національних актів та актів інших держав чи міжнародних організацій суб'єктів інтеграції» [2, с. 340]. Врешті-решт, на останньому, п'ятому, етапі триває реалізація гармонізованих актів, після чого здійснюється оцінювання досягнутих результатів на національному і міждержавному рівнях.

Під час розгляду інтеграційних процесів, які пов'язані із існуванням держави, не можна оминати увагою ще один важливий рівень буття держави — економічний, що безпосередньо залежить від глобалізаційних процесів сучасного світу, зважаючи на їх спрямованість у бік уніфікації національних економік.

Попри існування глобалізаційних процесів, на зовнішній арені міждержавних взаємин існує і феномен поділу світу на низку геоекономічних зон, які тісно пов'язані з геополітичним становищем певної країни. У цьому розумінні Україна перебуває у специфічно граничному становищі. Особливо сьогодні вона перебуває на етапі ухвалення доленосного рішення щодо вектору своєї подальшої інтеграції.

З нашого погляду, найбільш перспективним у цьому контексті є європейський вектор розвитку України. Процес економічної інтеграції з Європейським Союзом повинен полягати у синхронізованому відкритті ринків України та ЄС, у застосуванні єдиного правового поля щодо явищ конкуренції та державної підтримки.

Водночас економіка України постала перед проблемою трансформації у більш розвинуту задля подальшої інтеграції. Цей вид трансформаційної економіки відрізняється від економіки розвинутих країн. Приміром, В.Ю. Шевченко виокремив структурні та регулятивні відмінності у процесах міжнародної фінансової інтеграції в трансформаційних економіках: 1) у країнах із такою економікою домінують прями іноземні інвестиції, які випереджують інші форми міжнародного руху капіталу; 2) в таких країнах фінансові сектори можна назвати банківсько-центрованими, із незначно розвинутим небанківським фінансовим сектором; 3) роль, власне, банківського та фінансового секторів суттєво менша, ніж можемо спостерігати в економічно розвинутих країнах. Йдеться про розмір активів і постачання ресурсів в економіку щодо ВВП; 4) для

фінансових послуг характерна поступова лібералізація [9, с. 22]. Зважаючи на економічну інтеграцію як важливу складову процесу загальної інтеграції України до Європейського Союзу, необхідно усвідомити значущість потреби підготовки економічної сфери функціонування держави до вступу у загальноєвропейський економічний простір. Адже економічна інтеграція ґрунтується на міцних засадах координації та синхронізації в ухваленні рішень в економічній сфері Європейського Союзу та України.

Врешті, освітній рівень, безперервно пов'язаний із подальшим становищем кожної нації, також не може бути осторонь від національного виміру інтеграційних тенденцій, що тривають у рамках підготовки України до вступу у Європейський Союз. Культурно-освітній напрям інтеграції виконує певною мірою особливу роль у загальнонаціональних інтеграційних процесах, позаяк саме у ньому закладений потенціал досягнення значних успіхів у наближенні до європейських стандартів освіти.

Висновок. Підсумовуючи, зауважимо на тому, що формування в Україні інтеграційних тенденцій, які прямо чи опосередковано стосуються уніфікації механізмів запровадження європейських стандартів державотворення, охоплює широкий спектр державно-правового, соціально-економічного та культурно-освітнього вимірів. Державні інтеграційні процеси у цих вимірах виконують двояку роль. З одного боку, вони спрямовані на вдосконалення та поліпшення ситуації в інтеграційних процесах, зміцнюючи їх в аксіологічному та утверджуючи в іманентному вимірах. З іншого, — явища інтеграції, активні у національному екзистенційному просторі, обов'язково спрямовані на формування засад для приєднання України до політико-економічного та культурно-аксіологічного просторів Європейського Співтовариства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грінфелд Л. Типи націоналізму / Лія Грінфелд // Націоналізм: антологія; упорядн. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2010. — С. 525—536 с.
2. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види / Н. М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. — № 1. — 2012. — С. 338—34.
3. Пламенац Д. Два типи націоналізму / Джон Пламенац // Націоналізм: антологія; упорядн. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2010. — С. 483—494.
4. Сміт Е. Д. Територіальні та етнічні націоналізми / Ентоні Д. Сміт // Націоналізм: антологія; упорядн. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2010. — С. 495—498.
5. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки — 2006: монографія / за ред. О. С. Власюка. — К.: НІСД, 2006. — 576 с.
6. Філософія інтеграції: монографія / І. В. Артьомов, Б. В. Дондаренко, О. М. Ващук, Ф. Г. Ващук, Д. В. Вітер [та ін.]. — Ужгород: ЗақДУ, 2011. — 543 с.
7. Философия права: хрестоматия: учебное пособие / под ред. Н. И. Панова; сост. Н. И. Панов, В. А. Бачинин, А. Д. Святоцкий. — К.: Ін-Юре, 2002. — 692 с.
8. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика і безпека України. Людина — Суспільство — Держава — Міжнародні структури: монографія / Л. Д. Чекаленко. — К.: НІПМБ, 2004. — 352 с.
9. Шевченко В. Ю. Міжнародна фінансова інтеграція: вплив на перспективи фінансової системи України / В. Ю. Шевченко // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. — Вип. 79. — 2005. — С. 21—23.